

<http://doi.org/10.31861/pytlit2024.109.074>

УДК 821.111(73)-31Гар.09:305-055.2

**ЖІНОЧІ ПРАВА В АКАДЕМІЧНОМУ СВІТІ
(ЗА РОМАНОМ БОННІ ҐАРМУС «УРОКИ ХІМІЇ»)**

Катерина Калинич

orcid.org/0000-0002-8263-6322

k.kalynych@chnu.edu.ua

Доктор філософії (PhD)

*Кафедра зарубіжної літератури та теорії літератури
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Вул. Коцюбинського, 2, 58002, м. Чернівці, Україна*

Анотація. Розглянуто дебютний роман американської письменниці, професійної копірайтерки Бонні Гармус «Уроки хімії» (2022) в аспекті феміністичної критики. Наголошено на питанні гендерної нерівності та боротьбі за жіночі права в академічному топосі крізь призму біографічної оповіді про талановиту вчену-хімікиню, матір-одиначку Елізабет Зотт. Звернення до університетського середовища та зосередження на приватному житті й науковій діяльності головної героїні, а також фокусування на дослідній роботі всього Гейстінґського інституту дає підстави припускати, що Б. Гармус інтегрує у текст синергетичну єдність двох жанрових різновидів – lablit та Professorroman. Акцентовано, що патріархальних утисків психологічного й фізичного характеру в академічному просторі роману «Уроки хімії» зазнають науковиця Елізабет Зотт та працівниця відділу кадрів міс Фреск. Натомість чоловіча персоносфера демонструє, як глибоко в цьому середовищі вкорінені гендерні упередження й агресія, токсична маскуліність, сексизм, а подекуди й мізогінія. Розвідка аналізує взаємодію протагоністки Елізабет з іншими персонажами. Зосередження авторки на гендерному паритеті стратифікує чоловічі образи Гейстінґського науково-дослідного інституту на негативні (доктор Маєрс – сексуальні домагання, квазінауковість, доктор Донатті й доктор Боривайц – порушення академічної доброчесності) та

позитивні (талановитий Келвін Еванс, який пропагує рівноправні стосунки, однак не позбавлений патріархальних стереотипів), формуючи в такий спосіб у реципієнтів градацію у сприйнятті персонажів – від мізандрії (чоловіконенависництва) до співчуття та прихильності. Авторка підкреслює типові для наукового середовища 1950–60-х років ХХ ст. дискримінацію й упереджене ставлення до жінок у науці, критикує усталені маскулінні та фемінні ролі, засуджує академічні та суспільні перешкоди в досягненні жінками кар'єрного успіху, обмеженість їхнього особистісного розвитку. Підкреслено актуальність порушених у романі питань для сучасного академічного осередку (гендерна дискримінація, сексуальні домагання, деструктивний вплив патріархальної структури, порушення академічної доброчесності та етичних норм) та необхідність продовження боротьби жінок-науковиць за своє фахове визнання та емансипацію.

Ключові слова: гендер; дискримінація; фемінізм; університетський роман (*campus novel*); Бонні Гармус; «Уроки хімії».

Жіноча освіта завжди поставала одним із фундаментальних маркерів у боротьбі за гендерну рівність, значно впливаючи на соціальні зміни та суспільні трансформації. На сьогодні у врегулюванні співмірності чоловічих і жіночих прав досягнуто чимало. Проте в академічному середовищі гендерні стереотипи й упередження подекуди ще досі наявні. Саме в університетському топосі (своєрідний мікрокосм суспільства) питання жіночих прав набувають особливої ваги. Тому автор(к)и у текстах жанру *campus novel* (університетських романів) часто піддають критичному аналізу маскулінні та фемінні ролі, деконструюють усталені гендерні соціально-культурні моделі поведінки, акцентують на інституційних і суспільних бар'єрах щодо жіночих академічних досягнень, демонструють обмеженість кар'єрних можливостей та особистісного розвитку жіноцтва.

Самі ж зразки феміноцентричних *campus novel* побачили світ після отримання жінками права на можливість здобувати вищу освіту в Оксфордському та Кембриджському університетах (після 1869 р.). На думку А. Каталао Гудес, ранні приклади таких романів зосереджуються на виховних поведінкових аспектах молодих дівчат, критиці неефективних навчальних програм та засудженні

гендерної дискримінації (приміром, «Жіночий коледж ззовні» (1926) Вірджинії Вулф) (Catalão Guedes 2019: с. 19). Інакший тематичний спектр жіночої академічної прози зауважує А. Боген, звертаючи увагу на експериментальні релігійні маркери навчання (романи «Перлина» (1917) Гертруди Вініфред Тейлор та «Єдиний вихід» (1945) Мері Вілкес) (див.: Helgren 2016: с. 251). Проте університетські романи про жінок 70-х років ХХ ст. презентують більш гострі соціальні проблеми – відображення реалій жіночої університетської культури крізь призму соціокультурних упереджень і дискримінацій, мізогінії, особистісної ідентичності, емансипації.

Сучасні приклади університетської прози також порушують «жіноче питання» в освітніх закладах. У цьому контексті показовим постає роман американської письменниці-дебютантки, професійної копірайтерки Бонні Гармус «Уроки хімії» (2022). Авторка, як зауважує О. Мамула Штейнер, «малює дивовижну картину дискримінації жінок в американському суспільстві 1960-х років за допомогою фантастичного персонажа» (Mamula Steiner 2022: с. 798). Саме завдяки конфокальному образу протагоністки – Елізабет Зотт, яка «мала бездоганну шкіру й поводитися так, що відразу ставало зрозуміло: вона ніколи не була і не буде пересічною особистістю» (Гармус 2023: с. 116), Б. Гармус відтворює складну жіночу долю матері-одиначки, за освітою хімікині-дослідниці у складному патріархальному укладі суспільства.

Фабула тексту крізь ретроспективний наратив і здебільшого андроцентричні сюжетні лінії відтворює життя Е. Зотт ще з моменту її навчання в магістратурі, а згодом – роботи в інституті та на телешоу. Авторка переважно акцентує на атрибутивності чоловічого начала та піддає його найбільшій критиці саме в освітньому середовищі. Звернення до академічного топосу та фокусування на приватному житті й науковій діяльності головної героїні дає підстави зараховувати роман «Уроки хімії» до одного з різновидів *campus novel* – професорського університетського роману (*Professorroman* – за Р. Карамом), що має відповідну матричну жанрову парадигму: 1) наукова установа постає своєрідним осередком різноманітних маніпуляцій у боротьбі за професійне виживання; 2) внутрішній конфлікт протагоніста

фокусується на дилемі між почуттями та розумом; 3) фінал завершується щасливо завдяки наполегливій битві головного героя щодо відстоювання власних інтересів і місця в науковій спільноті (Dalton-Brown 2008 : с. 592). Проте, на думку Е. Баслер, реалістична манера сюжетотворення «Уроків хімії» та детальний опис наукових досліджень Елізабет Зотт більше апелюють до жанру lablit (Basler 2023: с. 3). Натомість специфіка постмодерністської літератури вирізняється продукуванням нових синтетичних жанрів, тому логічно припустити, що Б. Гармус інтегрує в текст синергетичну єдність двох жанрових різновидів – lablit та Professortroman.

У рамках традиції, закладеної ще представниками афінської школи (Сократ, Платон, Аристотель) та ранньохристиянськими філософами (Тома Аквінський, Августин, Філон Александрійський), авторка «Уроків хімії» зображує Гейстінгський науково-дослідний інститут як установу, де «чоловіче являє собою свідоме, розумне, божественне, а жінка – це образ брудного тілесного світу» (Курченко 2021: с. 60). Хоча більшість гейстінгських науковців були пересічними людьми:

такі, як усі звичайні – ну, хіба трішки розумніші від широкого загалу. Не дурні, але й не генії. Таких є більшість у будь-якій компанії: люди як люди, спокійно собі працюють, навіть на найвищих посадах зірок з неба не хапають. Світу не змінять, але й не підірвуть його випадком (Гармус 2023: с. 115),

їх, на думку протагоністки Зотт, вирізняла низка характерних для такого вузу ознак: «дискримінація за статевою ознакою <...> політика, кумівство, правова нерівність і повсюдна несправедливість» (Гармус 2023: с. 32–33). Крім того, дослідники інституту (більшість яких становили чоловіки) були переконані в тому, «що саме їм належить ледь не кожна свіжа ідея, що саме вони здійснюють головні прориви» (Гармус 2023: с. 116). Проте «вони надто легко сприймали власні поразки», виправдовуючись цитатою відомого винахідника Т. Едісона: «Я не припустився помилки, а знайшов десять тисяч рішень, що не годяться» (Гармус 2023: с. 116). У свою чергу усталена традиція не залучати жінок до академічних і наукових кіл згенерувала особливий тип домінантної маскуліної культури, яка позначилася на всіх сегментах наукових досліджень –

від експериментальних тем до їхнього фінансування та презентації. Однак таке надто гіперболізоване уявлення про свої знання та вміння призводить до ілюзійного сприйняття власної компетентності та соціальної перцепції себе як провідного експерта відповідної галузі, продукуючи синдром імпостера (самозванця). До числа таких індивідів зараховуємо й гейстінгців, яких авторка характеризує як «йолопів від науки», позаяк «йолоп – кістяк будь-якої компанії. І на співбесідах такі показують себе з найкращого боку» (Гармус 2023: с. 118). Натомість жінки в такому академічному осередку відчують зневажливу суб'єктивізацію своєї діяльності, професійну другорядність та дискримінацію, постійну залежність від чоловіків-наставників, налаштовуючи фемінну апперцепцію на ототожненні себе як Іншої. З цього приводу С. де Бовуар наголошувала, що «драма жінки – саме в <...> конфлікті між настійним прагненням будь-якого суб'єкта утвердити свою достатність і її становищем, яке перетворює жінку в підлеглий об'єкт» (Бовуар 1994: с. 42). Тому жіночі образи роману «Уроки хімії» відчують себе недооціненими й ізольованими та, внаслідок пригнічення власного потенціалу, часто змиряються з дискримінаційними маскулініними стратегіями поведінки задля відповідності стереотипним запитам.

Патріархальних утисків психологічного й фізичного характеру в академічному просторі роману «Уроки хімії» зазнають науковиця Елізабет Зотт та працівниця відділу кадрів міс Фреск. Через чоловічу персоносферу авторка демонструє, як глибоко вкорінені гендерні упередження й агресія, токсична маскуліність, сексизм, а подекуди й мізогінія не лише у вишівському топосі, а й у суспільстві загалом. На нашу думку, Бонні Гармус саме задля акцентування на гендерному паритеті стратифікує чоловічі образи Гейстінгського науково-дослідного інституту на негативні та позитивні, формуючи у реципієнтів градацію в їх сприйнятті – від мізандрії (чоловіконенависництва – доктор Маєрс, доктор Донатті, доктор Боривайц) до співчуття та прихильності (Келвін Еванс).

Так, через персонажа доктора Маєрса – професора Каліфорнійського університету – транслюється важлива в університетському просторі тема сексуальних домагань. Професор, як зауважує авторка, зловживає своїм науковим статусом

і часто демонструє інтелектуальну перевагу через пригнічення колег-жінок («на природничих факультетах жінок було мало – переважно секретарки» (Гармус 2023: с. 24)) і навіть набуває слави бабія: «усі відчували на собі його липку увагу. Зневірені, з опухлими очима, вони звільнялися вже за пів року – нібито з особистих причин. Однак Елізабет лишилася: їй був конче потрібен магістерський ступінь» (Гармус 2023: с. 24). Крім щоденних принижень – «докори, хтиві слова, огидні натяки» (Гармус 2023: с. 24), магістрантка змушена була терпіти й сексуальні домагання професора: «одного дня він викликав її до свого кабінету, буцімто щоб поговорити про допуск до захисту дисертації, але замість того почав запихувати руку під її спідницю. Вона силоміць вивільнилася й пригрозила, що напише скаргу», хоча «завжди поводитися так, щоб він збагнув: її це не цікавить» (Гармус 2023: с. 24). Виправдання такої поведінки з боку колег та адміністрації вищу призводить до неприйняттого випадку. Б. Гармус демонструє жорстоку сюжетну лінію, пов'язану зі звалтуванням Елізабет Зотт. Дівчина, виявивши помилку в протоколі випробувань, мимоволі вказує на некомпетентність професора, чим і провокує його люту агресію:

спершу він замахнувся і навідріг дав їй ляпаса – її голова смикнулася, як м'яч на гумці. Із закривавленим ротом і широко розплющеними очима вона ошелешено заціпеніла, відтак спробувала випростатися <...> він нахилився над нею і, як автокран піднімає недбало складений тюк, підхопив її за стегна та жбурнув, мов ганчір'яну ляльку, назад на табурет. А тоді перевернув, вибив з-під неї табурет і вдарив обличчям та грудьми об сталеву стільницю <...> Він так щільно притиснув її обличчя до столу, що вона ледве дихала, годі було й думати про те, щоб закричати. Лише біла його позаду ногами, як загнаний звір, але її опір бісив його ще більше (Гармус 2023: с. 25–26).

Самооборона Елізабет (вона встромила у кривдника гострий канцелярський виріб) виявилася для неї фатальною: олівець № 2 «простромив не лише товсту і тонку кишку Маєрса, а й усю її кар'єру» (Гармус 2023: с. 26), позаяк професор, захищаючи свою репутацію, спотворює реальні події:

доктор Маєрс упіймав її на гарячому. Вона намагалася зіпсувати протокол випробувань, перекрутивши результати дослідів, – він побачив усе на власні очі. Коли він викрив її, вона запропонувала йому інтим. Маєрс відмовився, вони почали битися. Не встиг він оговтатися, як у нього в кишках уже стирчав олівець. На щастя, він вижив (Гармус 2023: с. 28).

Через його гендерну приналежність та високу посаду адміністрація ЗВО залишає кривдника в університеті: «усі добре знали доктора Маєрса. Але він належав до керівництва Каліфорнійського університету, і тому ніхто не мав наміру його звільнити» (Гармус 2023: с. 28). Тоді як згвалтування не лише підірвало психологічний стан перспективної дослідниці Зотт, а й позбавило можливості продовжувати подальшу наукову кар'єру: «Елізабет звільнили. Магістратуру вона закінчила. Синці колись зйдуть. Рекомендаційного листа їй напишуть. Іди собі на всі чотири сторони» (Гармус 2023: с. 28). Надалі, як демонструє авторка, Елізабет Зотт змушена боротися не лише з особистими переживаннями (втрата коханого, народження доньки, робота та звільнення з інституту, нова кар'єра на телебаченні), а й із системною несправедливістю, що підтримує таких осіб, як доктор Маєрс. Отже, в романі «Уроки хімії» критично змальовується закорінена в багатьох академічних інституціях патріархальна культура безкарності, яка виправдовує й сприяє продовженню сексуальних домагань. Такі замовчування, сформовані стереотипним мисленням та упередженим ставленням до жінок, знецінюють страждання жертв, негативно впливають на їхнє життя і кар'єру, спричиняють складні психологічні травми. Внаслідок нівелювання уявлень про високу моральність наукового середовища, Б. Гармус пропагує відповідальність та необхідні зміни задля протекції прав і гідності всіх членів академічної спільноти.

Крім того, через негативний образ професора Маєрса авторка екстраполює важливі для вишівського осередку проблеми – квазінауковості та порушення академічної доброчесності. Як виявилось, його дослідження було «пересічним, далеким від новаторства», однак, «попри відсутність творчого підходу і будь-якого значного відкриття останнім часом, Маєрс вважався одним із

провідних дослідників ДНК у Сполучених Штатах» (Гармус 2023: с. 24). Таке визнання (особливо серед адміністрації університету) зумовлювалося насамперед дослідницькою продуктивністю героя, який опублікував найбільше праць у своїй галузі. Однак насправді поверхневий рівень знань, некомпетентність та обмежена здатність до наукових відкриттів професора компенсувалися за рахунок привласнення чужих (студентських) праць:

за нього працювали старшокурсники. Він переписував усе слово в слово, міняв назву, сям-там вставляв кілька власних речень і видавав роботу за свою, та йому це завжди якось миналося, бо хіба ж хтось читає наукові праці від початку до кінця? Та ніхто. І таких праць з'являлося у нього дедалі більше, а сам він набував слави. Так і став провідним дослідником ДНК – завдяки самій лише кількості робіт (Гармус 2023: с. 24).

Отже, роман «Уроки хімії» ставить під сумнів етичні стандарти наукової діяльності Каліфорнійського університету, гостро засуджує крадіжку інтелектуальної власності та присвоєння чужих досягнень, пропагує об'єктивний і чесний підхід у дослідженнях.

Ще одним женоненависником і прихильником академічної недоброчесності постає керівник відділу хімії Гейстінгського науково-дослідного інституту – доктор Донатті. Крізь призму цього персонажа авторка демонструє складний, сповнений нездорової конкуренції патріархальний академічний світ. Хоча свою посаду Донатті отримав «геть не тому, що його батько грав у гольф з директором, а сам він був його похресником, а тим паче не через одруження з донькою боса» (Гармус 2023: с. 79), а за реальні наукові здобутки, Донатті не може витримати конкуренції талановитіших за нього колег. Так, об'єктом його заздрості постає відомий своїми блискучими науковими досягненнями, номінант у лауреати Нобелівської премії в галузі хімії, а за сумісництвом коханий Елізабет Зотт – Келвін Еванас:

Донатті негайно відчув до нього антипатію, яка значно посилилася, тільки-но він дізнався, що Еванас не лише, як і він, вивчає хімію, а ще і є тим самим Келвіном Евансом, який уже голосно заявив про себе в науковому світі (Гармус 2023: с. 78).

Саме керівна посада у науково-дослідному інституті допомагає доктору врівноважити інтелектуальну перевагу над талановитим хіміком, а водночас самоствердитися та задовольнити власне его, позаяк «великий Еванс тепер звітуватиметься перед ним як його підлеглий» (Гармус 2023: с. 79), а найголовніше працюватиме «в Гейстінгсі з неймовірно принизливими умовами, що їх для нього навмисно вигадав сам Донатті» (Гармус 2023: с. 78). Однак бунтівна вдача Келвіна провокує агресивну поведінку начальника, який бачить у ньому загрозу власному науковому становищу та робочому статусу. Вбачаючи в Келвінові сильного конкурента та відчуваючи свою гендерну прерогативу, доктор Донатті переключається на менш небезпечного, але надто вразливого для суперника конкурента – Елізабет Зотт:

Він поцупить її в Еванса. Що може бути краще, аби вибити ложку з рота великого цабе? А після того, як остаточно зруйнує любовну ідилію Еванса і Зотт, покине бідолашну й спокійно повернеться до вкотре вагітної дружини та діточок-горлопанів. План був простим: спершу треба підірвати повагу Зотт до самої себе (Гармус 2023: с. 79).

Намагаючись усіяко придушити науковий потенціал «нахабної, кмітливої, впертої» (Гармус 2023: с. 79) Елізабет, керівник відділу хімії використовує кожен можливість, щоб принизити, поставити під сумнів її професійні здібності та знецінити внесок в науку привабливої хімікині:

Дарма ти так напружуєшся, Зотт, <...> Абіогенез – тема радше для докторської дисертації; мало хто спроможний упоратися з такою нудотою. І не ображайся на мене, але твоєму мозку ця тема не до снаги (Гармус 2023: с. 77).

Він не лише ігнорує її здобутки, але й активно пригнічує кар'єрне зростання:

Вже наступного дня доктор Донатті – той, що обізвав її курвою, – перекинув свою підлеглу на новий проєкт.

– Там тобі буде набагато легше, – пояснив він. – Ближче до твого рівня.

– Але чому, докторе Донатті? – питала вона. – Хіба я не давала собі ради з роботою? – Насправді це вона була рушійною силою останнього дослідницького проекту групи, і вони ось-ось мали опублікувати результати. Але Донатті вказав їй на двері. Наступного дня Елізабет доручили нескладну роботу з вивчення амінокислот (Гармус 2023: с. 28–29).

Така мізогінна поведінка доктора, поширена у багатьох наукових установах того часу, презентує жінок як нижчих істот, не здатних досягти такого ж рівня професійної майстерності, що й чоловіки.

Однак апогей у перешкоді розвитку наукового потенціалу міс Зотт настає зі смертю Келвіна Еванса:

Керівництво дізналося, що Зотт вагітна. Вагітна і неодружена. <...> Звісно, доведеться її звільнити. Гейстінгський науково-дослідний інститут мав свої моральні стандарти. Однак куди їх приведе цей крок і що буде з упровадженням нових ідей? Лишиться купка млявих нездар – от і все. І про щедру грошову підтримку можна буде забути (Гармус 2023: с. 119).

Саме нестача фінансування проєктів та бездарність співробітників інституту стають вагомою причиною для повернення Елізабет назад до Гейстінгу:

Останні роки, без Еванса і Зотт, він жив мов у раю. Усе налагодилося; звісно, проривів у розробках не було, але сяк-так справи просувалися <...> Але й тут зачалася небезпека. З боку грошовитого інвестора. Він повернувся. Захотів знати <...> Де наукові праці? Винаходи? Результати? (Гармус 2023: с. 175).

Проте цього разу доктор Донатті внаслідок своїх упереджених і пригнічуючих для прояву фемінного потенціалу дій ігнорує ідеї Елізабет й активно намагається перешкодити їх втіленню. Він намагається принизити її перед колегами, підірвати впевненість міс Зотт у собі та змусити сумніватися у власних здібностях. Тому пропонує пройти курси підвищення кваліфікації у стенографії та принизливу для провідної фахівчині малооплачувану роботу лаборантки, проявляючи у такий спосіб свою авторитарність:

– Ось. – Донатті вручив їй величезний стос паперів. – Починай друкувати. До речі, не завадило б заварити кави. І спитай у колег: може, їм потрібна допомога.

– Допомога? Але я дослідниця, а не лаборантка.

– Аж ніяк, саме лаборантка, – різко проказав Донатті. – Тебе вже давно не було на роботі. Невже ти вважаєш, що, пробайдикувавши хтозна скільки років, можна просто прийти і відновитися на старій посаді? Зробімо так: ти старайся, а там побачимо.

– Але ми так не домовлялися.

– Розслабся, Ласунко, – протяжно промовив він. – Це не...

– Як ви мене назвали? <...>

– Ти тішилася привілейованим становищем, коли тут працював Еванс, і багато хто цього не забув. Тепер ми повинні поводитися так, щоб усі збагнули: тобі не буде жодних потурань. Ти ж розумна дівчинка, Ліззі. Усе в твоїх руках.

– Але я прийшла сюди, щоб мати зарплатню хіміка-науковця, докторе Донатті. На гроші лаборантки я не виживу. У мене є донька, яку я повинна годувати (Гармус 2023: с. 185).

Кульмінаційним моментом професійних відносин Елізабет Зотт та її начальника стає епізод про вкрадені й оприлюднені в журналі «Наука» прогресивні напрацювання амбітної науковиці:

«Нічого надзвичайного». Такими словами кілька місяців тому Донатті описав свою майбутню роботу. Натомість вона була надзвичайною – кому це знати, як не Елізабет? Бо то була її робота. Вона двічі прочитала статтю, щоб остаточно в тому переконатися. <...> Він просто поцупив те, що містилося в її власних теках (Гармус 2023: с. 188).

Такі дії доктора зумовлені страхом щодо власної наукової кар'єри, оскільки він здогадався, що вона «на шляху до чогось важливого. І тоді поцупив <...> наукові здобутки. Опублікував як власні» (Гармус 2023: с. 335). Отже, персонаж доктора Донатті промовисто репрезентує стагнацію особистісного й наукового осередку внаслідок пропагування гендерних стереотипів і мізогінії. У Гейстінгському науково-дослідному інституті він створює ворожу токсичну маскулінну атмосферу, де працівниці постійно стикаються з дискримінацією, упередженим ставленням, навіть харасментом.

Натомість протистояння такій системі, як це показує авторка на прикладі героїні Е. Зотт, дає можливість спростувати твердження, що справжнє «Я» кожної жінки повинно зосереджуватися на традиційних фемінних ролях.

Замикає когорту антагоністів найбільш нікчемний персонаж Гейстінгського інституту – доктор Боривайц. Перед реципієнтом постає пересічний учений-опортуніст, який, не вирізняючись особливими здібностями чи видатними досягненнями, прагне зробити блискучу наукову кар'єру: «багато хто дивувався, як доктор Боривайц узагалі захистив докторську з хімії, а тим паче отримав місце в Гейстінтському інституті. Він часто здавався якимось причмеленим» (Гармус 2023: с. 81). І хоча спершу Елізабет «Боривайц подобався <...> Добрий фахівець, ввічлива людина» (Гармус 2023: с. 81), однак його дії змальовуються в бінарній опозиції з протагоністкою Зотт і презентують закорінену в більшості наукових установах стереотипну роль чоловіків, впевнених у своїй компетентності та впливовості, проте зосереджених радше на отриманні престижної посади, ніж на фундаментальних відкриттях і дослідженнях. Неспроможність визнавати своє невігластво, непереборне бажання здаватися більш впливовим і значущим, ніж молода хімікня, й цілковита залежність від неї висвітлюють цього персонажа в негативному ракурсі перед іншими вченими: «він заявив, що все трималося на ньому. Його просили обґрунтувати своє твердження, але він висловлював думку так бездарно, що вони збагнули: перед ними – йолоп від науки» (Гармус 2023: с. 118). Вдаючись до хитрощів та маніпуляцій, доктор знаходить можливість використовувати наукову компетентність й обізнаність Елізабет навіть після того, як її відсторонили з інституту: «десь за два тижні після того, як її звільнили, до неї навідався доктор Боривайц, начебто щоб дізнатися, як їй ведеться. Насправді ж він заплутався у результатах досліджу» (Гармус 2023: с. 126). Однак така допомога міс Зотт призводить до академічної крадіжки і присвоєння всіх її розвідок та відкриттів безпринципними й неосвіченими докторами Донатті та Боривайцем. Б. Гармус демонструє поширену в академічних колах відсутність етичної релевантності, необ'єктивне оцінювання в науці фемінних здобутків, засуджує недостатній професійний рівень чоловіків-

дослідників і несправедливі та дискримінаційні умови праці.

Цілковитою протилежністю антагоністів постає персонаж талановитого науковця, випускника Кембриджу та нетовариського працівника Гейстінгського науково-дослідного інституту Келвіна Еванса, який:

у віці лише дев'ятнадцяти років <...> здійснив важливе дослідження, що допомогло відомому британському хіміку Фредеріку Сенгеру отримати Нобелівську премію; а коли йому виповнилося двадцять два, винайшов швидший спосіб синтезу простих білків; у двадцять чотири завдяки зробленому ним прориву у вивченні реактивності дибензоселенофену потрапив на обкладинку журналу «Хімія сьогодні». Крім того, він був автором шістнадцяти наукових статей, гостем десяти міжнародних конференцій і мало не став членом наукової ради Гарвардського університету (Гармус 2023: с. 126).

Наділяючи персонажа не надто яскравою зовнішністю (довготелесий, з викривленою спиною, тужливим виразом обличчя та гарною посмішкою), нецікавим хобі (веслування) та складною долею (сирітство), авторка завдяки любовній сюжетній лінії (роман Келвіна з Елізабет Зотт) розкриває тему особистого й професійного партнерства чоловіка та жінки, заснованого на взаємній повазі та спільних інтересах: «Келвін і Елізабет уже кілька місяців були разом й обговорювали все: книги, кар'єру, переконання, мрії, фільми, політику, ба навіть алергію» (Гармус 2023: с. 41). На відміну від гейстінгських колег-чоловіків, талановитий дослідник бачить у своїй коханій не тільки жінку як таку, а й талановитого вченого. Він намагається всіляко підтримати її, посприяти можливості розвиватися та працювати на рівних умовах. Демонстрація таких рівноправних взаємин різко контрастує з тодішніми суспільними традиціями.

Проте наділений прагненням до рівності та справедливості, зокрема й в академічному топісі, Келвін Еванс не позбавлений певних патріархальних стереотипів. Приміром, несамовите бажання дослідника одружитися на Елізабет і намагання переконати перспективну науковицю взяти його прізвище демонструють не лише глибоко вкорінені соціальні упередження, а й традиційні

погляди на шлюб та роль жінки в ньому. Тоді як протагоністці, як підкреслює авторка, важливо зберегти власну ідентичність:

Наше майбутнє щастя не повинно залежати від того, чи ми одружені, Келвіне, принаймні я вважаю саме так. Я щиро віддана тобі, і заміжжя ніяк цього не змінить. Щодо того, хто і як думає, йдеться не лише про купку людей – ми маємо справу зі спільнотою, до того ж не простою – науковою. І те, чого я досягну, припишуть тобі, боцімто ти сам усе винайшов. Більшість людей припускатиме, ніби ти працював самостійно, не лише тому, що ти чоловік, а й тому, що ти Келвін Еванс. А я не хочу бути ще однією Мілевою Айнштайн або Естер Ледерберг – просто відмовляюся. Та навіть якби ми вдалися до всіх законних заходів, щоб мої праці надрукували під моїм іменем, вони однаково його замінять на твоє. Усі називатимуть мене місіс Келвін Еванс, і я стану місіс Келвін Еванс <...> А Елізабет Зотт, яку ми знаємо тепер, зникне назавжди (Гармус 2023: с. 60).

Крім того, прогресивний у своїх поглядах Келвін мріє про повноцінну сім'ю і прагне, щоб Елізабет народила йому дитину:

Я хочу, щоб ми були родиною – справжньою родиною. Для мене це важливо, може, тому, що я втратив сім'ю, не знаю. Але знаю, що, відколи зустрів тебе, відразу захотів, щоб нас стало троє (Гармус 2023: с. 62–63).

Такі його особисті наміри (не без впливу суспільних очікувань) підкреслюють бажання бачити міс Зотт у неприйнятній для неї традиційній ролі матері та дружини. Як переконуємося, передові на той час погляди Келвіна Еванса балансують між прагненням підтримувати жіночу емансипацію та збереженням традиційних маскулінних упереджень. Однак цей персонаж уособлює ідею того, що справжня геніальність позбавлена гендерних ролей, а підтримка та взаєморозуміння здатні подолати будь-які перешкоди.

Натомість другорядний персонаж працівниці відділу кадрів міс Фреск переконує в розповсюдженій на той час на всіх жінок в академічному просторі дискримінації та пригніченні професійного розвитку. Сюжетні сегменти з працівницею Гейстінгського інституту на початку роману «Уроки хімії» демонструють негативні риси її характеру та токсичність усього навчального закладу: «ця

недалека жіночка поширила чутки про те, що Зотт вагітна, і доклала всіх зусиль, щоб у Гейстінгсі не лишилося жодної людини, яка б про це не знала» (Гармус 2023: с. 119). Однак згодом реципієнт переконується, що міс Фреск не лише страждає від лукізму та гендерної дискримінації, які не дають їй змоги зробити хорошу кар'єру:

Нині вона мусила звітуватися щойно прийнятому на роботу керівникові – бездарному двадцятидворічному випускникові коледжу, який умів щонайбільше вправно складати ланцюжки з канцелярських скріпок. <...> Останній ляпас, що вона його отримала: хлопчисько-бос вручив їй план удосконалення, що складався із семи завдань. Пункт перший: схуднути на двадцять фунтів (Гармус 2023: с. 180).

Авторка крізь призму персонажа міс Фреск з осудом демонструє закономірну поведінку чоловіків-науковців, що вдаються до фізичного насилля і залишаються безкарними: «мене згвалтував науковий керівник, а згодом мене викинули з аспірантури! <...> Фреск спантеличено на неї глипнула і тихо проказала: – Та сама історія» (Гармус 2023: с. 183). Так пропагується створення безпечного та справедливого середовища, надійного для професійного розвитку жінок та реалізації їхніх фахових можливостей.

Роман «Уроки хімії» висвітлює наявні в академічному світі проблеми гендерної дискримінації жінок, сексуального домагання, деструктивного впливу патріархальної структури, порушення академічної доброчесності та етичних норм. Через біографічну історію Елізабет Зотт майстерно змальовано ставлення усталеного патріархального суспільства «до жінки як до істоти, що в багатьох речах поступається чоловікові. У хисті. В розумі. У винахідливості» (Гармус 2023: с. 22). Бонні Гармус промовисто окреслює суспільну концепцію 50–60-х років ХХ ст., в якій «чоловіки ходять на роботу, щоб займатися важливими справами: відкривати нові планети, покращувати продукти, писати закони. А жінки повинні сидіти вдома й виховувати дітей <...>», однак письменниця демонструє, що «інші жінки хочуть не лише народжувати дітей, а й бути успішними на роботі», тоді як «мати і те, і те можна чоловікам, але не жінкам» (Гармус 2023: с. 22). Стикаючись із подвійними

стандартами та знеціненням своїх професійних здібностей, жінки-науковиці змушені весь час боротися за своє фахове визнання й емансипацію. Отже, «Уроки хімії» служать потужним закликом до дій, нагадуючи про важливість захисту та підтримки жіночих прав в академічному світі.

- Бовуар, С. (1994). *Друга стаття*. Перекл. з фр. Н. Воробйової, П. Воробйова і Я. Собко. В 2 т. Київ : Основи, т. 1, 390 с.
- Гармус, Б. (2023). *Уроки хімії*. Пер. з англ. І. Шагової. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 400 с.
- Курченко, Л. (2021). Гендерна проблематика у західній філософській традиції: від Аристотеля до сьогодення. *Міждисциплінарний дискурс у дослідженні феномену соціального*. Київ : КНЕУ, с. 54–73.
- Basler, E. (2023). *Fiction's Fatal Flaw: Misrepresentation of the Average Scientist*. Bachelor thesis. Oregon State University, 27 p. URL: https://ir.library.oregonstate.edu/concern/honors_college_theses/fx719w28s (дата звернення: 23.05.2024).
- Catalão Guedes, A. R. (2019). *The Cult of Donna Tartt: The mes and Strategies in "The Secret History"*. Dissertação de mestrado. Universidade do Porto, 65 p.
- Dalton-Brown, S. (2008). Is There Life Outside of (the Genre of) the Campus Novel? The Academic Struggle to Find a Place in Today's World. *Journal of Popular Culture*, vol. 41, iss. 4, pp. 591–600. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5931.2008.00538.x>
- Helgren, J. (2016). Women's University Fiction, 1880–1945 (2014) by Anna Bogen. *Alberta Journal of Educational Research*, vol. 61, no. 2, pp. 250–254. <https://doi.org/10.11575/ajer.v61i2.55884>
- Mamula Steiner, O. (2022). "Lessons in Chemistry": The (Un)balanced Chemical Equation of (In)equality. *Chimia*, vol. 76, no. 9, pp. 798–799. <https://doi.org/10.2533/chimia.2022.798>

**WOMEN'S RIGHTS IN THE ACADEMIC WORLD
(BASED ON THE NOVEL "LESSONS IN CHEMISTRY"
BY BONNIE GARMUS)**

Kateryna Kalynych

orcid.org/0000-0002-8263-6322

k.kalynych@chnu.edu.ua

*Department of World Literature and Theory of Literature
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
2 Kotsiubynsky str., 58002, Chernivtsi, Ukraine*

Abstract. An analysis of the debut novel “Lessons in Chemistry” (2022) by the American writer and professional copywriter Bonnie Garmus is carried out from the perspective of feminist criticism. In particular, the issue of gender inequality and the struggle for women’s rights in the academic topos is emphasized through the prism of a biographical story about a talented chemical scientist, a single mother, Elizabeth Zott. Such interpolation to the university environment and focusing on the private life and scientific activities of the main character, as well as focusing on the research work of the entire Hastings Research Institute, gives a reason to assume that B. Garmus integrates the synergistic unity of two genre varieties – lablit and Professorroman – into the text. It is emphasized that the patriarchal oppression of a psychological and physical nature in the academic space of the novel “Lessons in Chemistry” is experienced by the scientist Elizabeth Zott and the employee of the human resources department Miss Fresk. Instead, the male personosphere demonstrates deeply rooted gender prejudice and aggression, toxic masculinity, sexism and sometimes misogyny. Intelligence analyzes the interaction of the protagonist Elizabeth with other characters. The author’s focus on gender parity stratifies male images of the Hastings Research Institute into negative (Dr. Myers – sexual harassment, quasi-science, Dr. Donatti and Dr. Boryvaits – violations of academic integrity) and positive (talented Calvin Evans who promotes equal relations, but is not devoid of patriarchal stereotypes), thus forming a gradation in the perception of the characters in the recipients – from misandry (misogyny) to sympathy and affection. The author emphasizes typical for the scientific environment of the 1950s and 60s of the 20th century. Discrimination and prejudice against women in science, criticizes established masculine and feminine roles, condemns academic and social obstacles to women’s career success and the limitation of their personal development. The topical issues raised in the novel for the modern academic center (gender discrimination, sexual harassment, the destructive influence of the patriarchal structure, the violation of academic integrity and ethical norms) and the need to continue the struggle of women scientists for their professional recognition and emancipation are emphasized.

Keywords: gender; discrimination; feminism; university novel (campus novel); Bonnie Garmus; “Lessons in Chemistry”.

References

- Beauvoir, S. (1994). *Druha stat’* [The Second Sex]. Translated from the French by N. Vorobyova, P. Vorobyov and Y. Sobko. In 2 vols. Kyiv : Osnovy, vol. 1, 390 p. (in Ukrainian).
- Garmus, B. (2023). *Uroky khimii* [Lessons in chemistry]. Translated from the English by I. Shahova. Kharkiv : Klub Simeinoho Dozvillia, 400 p. (in Ukrainian).
- Kurchenko, L. (2021). Henderna problematyka u zakhidnii filosofs’kii tradytsii: vid Arystotelia do s’ohodennia [Gender issues in the Western philosophical

- tradition: from Aristotle to the present]. In: *Mizhdystsyplinarnyi dyskurs u doslidzhenni fenomenu sotsial'noho*. Kyiv : KNEU, pp. 54–73. (in Ukrainian).
- Basler, E. (2023). *Fiction's Fatal Flaw: Misrepresentation of the Average Scientist*. Bachelor thesis. Oregon State University, 27 p. URL: https://ir.library.oregonstate.edu/concern/honors_college_theses/fx719w28s (accessed: 23.05.2024).
- Catalão Guedes, A. R. (2019). *The Cult of Donna Tartt: The mes and Strategies in "The Secret History"*. Dissertação de mestrado. Universidade do Porto, 65 p.
- Dalton-Brown, S. (2008). Is There Life Outside of (the Genre of) the Campus Novel? The Academic Struggle to Find a Place in Today's World. *Journal of Popular Culture*, vol. 41, iss. 4, pp. 591–600. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5931.2008.00538.x>
- Helgren, J. (2016). Women's University Fiction, 1880–1945 (2014) by Anna Bogen. *Alberta Journal of Educational Research*, vol. 61, no. 2, pp. 250–254. <https://doi.org/10.11575/ajer.v61i2.55884>
- Mamula Steiner, O. (2022). "Lessons in Chemistry": The (Un)balanced Chemical Equation of (In)equality. *Chimia*, vol. 76, no. 9, pp. 798–799. <https://doi.org/10.2533/chimia.2022.798>

Suggested citation

Kalynych, K. (2024). Zhinochi prava v akademichnomu sviti (za romanom Bonni Garmus "Uroky khimii") [Women's Rights in the Academic World (Based on the Novel "Lessons in Chemistry" by Bonnie Garmus)]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 109, pp. 74–91. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2024.109.074>

Стаття надійшла до редакції 25.05.2024 р.
Стаття прийнята до друку 26.06.2024 р.